Тематична рубрика: Соціальна педагогіка
УДК 37.017:316.42]:792

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТЕАТР В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ ПРАКТИКИ: З ДОСВІДУ ВПРОВАДЖЕННЯ

Кравченко О.О.,
д.пед.н., доц., декан факультету соціальної та психологічної освіти
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

У статті схарактеризовано, що соціально-психологічний театр виступає сучасною формою соціально-виховної роботи з учнівською та студентською молоддю, водночас інноваційною технологією соціально-педагогічного патронажу і психологічного супроводу в умовах закладу освіти.

Ключові слова: соціально-психологічний театр, соціальне виховання, методика, діти та молодь.

В статье сделаны ввыводы, что социально-психологический театр выступает современной формой социально-воспитательной работы с учащейся и студенческой молодежью, одновременно инновационной технологией социально-педагогического патронажа и психологического сопровождения в условиях учебного заведения. Выяснено разновидности социально-психологического театра: форум-театр, театр «равный - равному», театр «плейбек», инсценировка сказок или авторских произведений, инклюзивный театр и тому подобное. Описана методика социально-психологического театра «инсценировка сказок или авторских произведений», а также освещен накопленный опыт по ее внедрению на базе факультета социального и психологического образования Уманского государственного педагогического университета имени Павла Тычины.

Установлено, что социально-психологический театр выполняет широкий спектр функций относительно участников и зрителей, среди которых: информационно-образовательная; познавательная; развивающая; эмоциональная; воспитательная; морально-этическая; терапевтическая; реабилитационная; социально-коммуникативная; досуговая.

Ключевые слова: социально-психологический театр, социальное воспитание, методика, дети и молодёжь.

The article describes that the socio-psychological theater acts as a modern form of social and educational work with student and student youth, at the same time, an innovative technology of social and pedagogical patronage and psychological support in the conditions of an educational institution. Varieties of the socio-psychological theater are found out: forum-theater, theater "peer-to-peer", the playbill theater, staging of fairy tales or author's works, inclusive theater, etc. The methodology of the socio-psychological theater "staging of fairy tales or author's works" is described, as well as the accumulated experience on its introduction on the basis of the Faculty of Social and Psychological Education of the Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna is highlighted. It was established that the socio-psychological theater performs a wide spectrum of functions in relation to its participants and spectators, among which: informational and educational; cognitive; developing; emotional; educational; moral and ethical; therapeutic; rehabilitation; social and communicative; leisure time

Key words: socio-psychological theater, social education, methodology, children and youth.

В умовах сучасних трансформаційних змін, що охопили всі сфери життя, в тому числі й освіту, триває пошук інноваційних форм соціально-виховної роботи, які б не лише сприяли трансляції і засвоєнню дітьми та молоддю позитивного соціального досвіду, а й формуванню стійких соціальноорієнтованих цінностей. У взаємозв’язку це дозволяє формувати

ключові життєві компетентності, потрібні для успішної самореалізації у житті, навчанні та праці.

Відповідно до Концепції Нової української школи (2016), ключові компетентності – ті, яких кожен потребує для особистої реалізації, розвитку, активної громадянської позиції, соціальної інклюзії та працевлаштування і які здатні забезпечити особисту реалізацію та життєвий успіх протягом усього життя.

До 10 ключових компетентностей Нової української школи входять соціальні та громадянські компетентності: усі форми поведінки, які потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, в сім'ї, на роботі. Уміння працювати з іншими на результат, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів. Повага до закону, дотримання прав людини і підтримка соціокультурного різноманіття.

У межах реалізації вищеозначеного заслуговує на увагу така інноваційна форма соціально-виховної практики як соціально-психологічний театр.

До питання впровадження в освітньо-виховну практику соціально-психологічного театру як форму роботи зверталися науковці: Т. Артеменко, М. Барахтян, М. Дергач, Л. Жеребньова, А. Капська, Р. Короткова, В. Лисовський, А. Русенчик, І. Сергієнко, Л. Сетрукова та ін.

Метою статті є характеристика соціально-психологічного театру як форму соціально-виховної діяльності, а також висвітлення накопиченого досвіду з його впровадження.

Витоки створення і діяльності театру беруть початок з часів античності, і з того часу він сформувався як універсальна освітньо-виховна модель. Це один із найдавніших методів навчання, він найбільш ефективний і на сьогодні, бо забезпечує умови максимального наближення виховного процесу до дійсності.

Як безпосередній контакт із глядацькою аудиторією, театр дає колосальну можливість донести різноманітну інформацію на актуальні проблеми сучасного суспільства.

Автори видання «Соціально-психологічний театр» (2011) Л. Жеребньова та Т. Артеменко дають йому таке визначення: «Форма групової корекційно-розвивальної та профілактичної роботи як з виконавцями, так і з аудиторією, задля пропагування здорового способу життя, попередження та профілактики суспільних, соціальних, соціально-педагогічних, психологічних проблем, корекції, розвитку, адаптації та реабілітації через емоційно забарвлене театральне дійство» [2].

Р. Короткова, розглядаючи соціально-психологічний театр як сучасний вектор соціально-виховної роботи з дітьми та молоддю (2018), зазначає, що театр впливає на свідомість, на духовно-емоційний світ особистості, при цьому формує особистість як єдине ціле – сприяє духовному, психічному, фізичному та соціальному здоров'ю: виховує ідейні і моральні переконання, стимулює особистість до ресоціалізації, підвищує загальний рівень освіченості, культури та естетики, і, як наслідок, змінюється ставлення особистості до свого життя, до свого здоров'я. При постійній взаємодії з театром відбуваються також значні зміни в розумінні сенсу життя в його цінності та збереженні [3].

На основі запропонованих визначень та аналізу наукової літератури з цієї проблематики розглядаємо *соціально-психологічний театр* як форму соціально-виховної роботи, спрямовану на посилення мотивації серед учнівської та студентської молоді (виступають як в ролі акторів, так і глядацької аудиторії) до пошуку шляхів вирішення актуальних соціальних проблем, які в драматургічний формі висвітлюються за допомогою різних засобів і сценічних прийомів задля сприйняття у процесі перегляду, подальшого обговорення та рефлексії, що в результаті зорієнтовано на: позитивний розвиток та духово-ціннісне орієнтування; профілактично-просвітницьку і превентивну дію; подолання особистісних, міжособистісних,

внутрішньосімейних конфліктів; реабілітацію критичних станів особистості; залучення до культурно-освітньої і творчої діяльності; допомога у творчій самореалізації особистості; створення ситуацій розвиваючого дозвілля і відпочинку.

Соціально-психологічний театр як форма роботи є доцільною у ході реалізації таких завдань соціально-педагогічного патронажу і психологічного супроводу в умовах закладу освіти: захист психічного здоров'я; профілактика дезадаптації; підтримка обдарованих дітей та молоді; запобігання конфліктам в учнівському та студентському середовищах; профілактика правопорушень; орієнтування на здоровий спосіб життя; створення психологічних і соціально-педагогічних умов для формування в учасників освітнього процесу мотивації до самовиховання і саморозвитку; профілактика і корекція відхилень в особистісному розвитку учнів, студентів, вихованців тощо.

Існує ряд різновидів соціально-психологічного театру, найбільш популярними з них є: форум-театр, театр «рівний - рівному», театр «плейбек», інсценізація казок або авторських творів, інклюзивний театр тощо.

Методика форму-театру полягає в тому, що спеціально підготовлений модератор разом з групою непрофесійних акторів, використовуючи різні техніки, готує короткі виступи з визначеної тематики. Серед акторів є агресор, жертва і декілька «нейтральних» персонажів. В кульмінаційний момент спектакль зупиняється. Після першого перегляду глядацька аудиторія бере участь в обговоренні побаченого, пропонуючи варіанти рішення. Потім влаштовується ще декілька переглядів, під час яких глядачі мають можливість в будь-який момент сказати «стоп» і самостійно замінити когось з акторів на сцені.

Театр «рівний - рівному» як правило використовується в роботі з молоддю (учнями та студентами). Учасники готують невеликі театралізовані постановки з різних соціальних проблем. Представлені історії можуть бути

як реальними, так і складатися із декількох сюжетів. Після перегляду виступів глядачі задають запитання акторам, які відповідають на них, не виходячи із ролі, що дозволяє набагато краще зрозуміти мотивацію і внутрішній світ персонажу.

Особливість театру «плейбек» полягає в тому, що на сцені грають професійні актори, а сценарії приносять глядачі. Саме вони розкривають свої історії, які актори тут же, спонтанно, відображають на сцені. Ідея в тому, що, побачивши «свою» ситуацію зі сторони, людина може найти із неї вихід і прийняти невідомі раніше шляхи вирішення.

Інсценізація казок або авторських творів – це точне й послідовне відтворення змісту казки (різновидом може виступати казки на новий лад) або авторських творів дітьми та молоддю з допомогою костюмів, різних атрибутів, декорацій. Характерними особливостями цього методу є, по-перше, ознайомлення учасників з конкретною соціальною ситуацією, за мотивами тої чи іншої казки, твору, яка найбільш повно відповідає професійній діяльності і потребує вирішення; по-друге, надання ролей відповідно до змісту твору; по-третє, розподіл цих розділ між учасниками.

Інклюзивний чи інтегральний театр – один із багаточисельних напрямів соціального театру, під яким розуміється театр, що вирішує проблеми включення в соціум людини з інвалідністю, підвищення толерантності суспільства до питань обмежених можливостей таких людей, а також вирішення соціально значущих проблем, що стосуються життя людей з особливими потребами.

Більш детально розглянемо методику соціально-психологічного театру «інсценізація казок або авторських творів», а також висвітлимо накопичений досвід з її впровадження на базі факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

З технологічної точки зору «інсценізація казок або авторських творів» має наступну орієнтовну послідовність дій:

- визначення гострої соціальної проблеми та цільової аудиторії, кого вона стосується в першу чергу. Відповідно має бути обговорення робочою групою акторів та керівника цієї соціальної ситуації, яка склалася як в країні, чи окремо взятому регіоні, щоб виступ мав інтерес для потенційної цільової аудиторії;

- написання або пошук готового сценарію, виходячи із соціальної проблематики – автором може бути хтось із учнів чи студентів, або їхня колективна праця, або батьки, або педагогічні працівники чи психолог. Основою сценарію є «соціальність», що виражається у самому змісті;

- після обговорення та затвердження сценарію наступним кроком є організаційні заходи – розподіл ролей, репетиції епізодів та етюдів, підбір музики, виготовлення мультимедійної презентації та відео для супроводу виступів, вибір та виготовлення костюмів і сценічного інвентарю, генеральні репетиції з можливою корекцією виступу;

- виступ перед глядацькою аудиторією з подальшим обговоренням, при цьому у виступі повинна бути зрозумілою проблема (більш успішними є виступи, де присутній гумор), а також позитивний вихід із ситуації чи хоча б натяк на нього. Безперечно, складно знайти єдине правильне вирішення тієї чи іншої соціальної проблеми. Проте такої потреби й немає. Виховна цінність інсценування полягає в можливості визначення різноманітних аспектів цієї проблеми, врахування різних поглядів і пошукові нестандартних шляхів її вирішення.

Власне метод інсценування забезпечує дітям та молоді такі умови для занять, які не в змозі створити інші методи навчання – випробувати на собі результати своїх рішень і дій, приміряти на собі різні ролі. Водночас участь у виступах, підготовка театралізованих постановок формують у них зібраність, відповідальність, дисциплінованість, уміння планувати час, адекватно сприймати критику на свою адресу. Очевидно, що участь у театрі передбачає командну роботу і сприяє налагодженню позитивного мікроклімату в колективі.

Соціально-психологічний театр сприяє формуванню у дітей та молоді ціннісних орієнтацій, ствердження здорового способу життя, мовленнєвої культури, багатоаспектність використання невербальних засобів впливу. Відображення на сцені актуальних проблем життя – це проектування різних стосунків у різних його проявах, примірювання ролей різних категорій населення; але при цьому актуалізуючи глядача (суспільство) вагомість даної проблеми. Участь у театрі дає можливість учасникам «приміряти» на собі різноманітні способи поведінки, спробувати свої сили в складних ситуаціях, що потребують швидкого рішення. Перевага даної гри полягає у тому, що відбувається моделювання і проектування проблеми, входження актора у справжню професійну діяльність. Під час проведення театралізації сценарію здобуваються нові знання і навички, які дозволяють в реальному житті легко і швидко налагоджувати взаємовідносини, досягти поставлених комунікативних цілей, не губитися в складних життєвих ситуаціях. Театралізація сценарію сприяє розвитку таких якостей як комунікабельність, винахідливість, адаптаційні здібності, мислення та уміння об’єктивно сприймати інформацію і ситуацію в умовах її постійної зміни [2].

Таким чином, соціально-психологічний театр виконує широкий спектр функцій стосовно його учасників і глядачів. Серед них: інформаційно-освітня; пізнавальна; розвивальна; емоційна; виховна; морально-етична; терапевтична; реабілітаційна; соціально-комунікативна; дозвіллєва.

На базі факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини щороку проводиться Фестиваль соціально-психологічної драми «Почуй! Побач!» (вперше у 2014 р., відповідно у 2018 р. – вп’яте). Співорганізаторами виступають: відділи Уманської міської ради – освіти; у справах сім’ї та молоді; Клініка Дружня до молоді (м. Умань).

Мета фестивалю – донесення до учнів та молодих людей важливості подолання соціальних проблем та соціальних хвороб: наркоманії, ВІЛ/СНІДу, алкоголізму, тютюнопаління, небажаної вагітності, насилля;

збільшення кола однодумців та демонстрація учнівською та студентською молоддю знайдених шляхів вирішення цих проблем; інформування громади міста про діяльність Клініки Дружньої до Молоді та Студентської соціально-психологічної служби УДПУ імені Павла Тичини.

Однією з передумов започаткування фестивалю стало проведення Першого Уманського фестивалю вуличної сцени (2013 р.), який показав значне зацікавлення жителів міста до такої події, а також виявив активність і майстерність студентів як організаторів такого дійства.

За 2014-2018 рр. було проведено п’ять щорічних фестивалів. Назви закладів освіти, колективів та вистав представлені нижче:

Назва закладу освіти	***Назва колективу***	***Назва вистави***
2014 рік		
Уманський навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа-інтернат І-ІІ ступнів Ю. Гагаріна – педагогічний ліцей»	«Ілюзія світла»	«Життя»
Уманський навчально-виховний комплекс № 24	«Веселка»	«Користі нікому з обману не буває»
Уманська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 9	«Життя»	«Любов зла»
Уманський медичний коледж	Волонтерський загін «Турбота»	«Тютюновий дим - отрута»
Уманський гуманітарно-педагогічний коледж ім. Т.Г. Шевченка	«Відкритті серця»	«Бережи реальність» та «Ти не один»
Уманська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 11 імені М. П. Бажана	«Гармонія»	«Дотик янгола…»
Уманська філія Черкаського кооперативного економіко-правового коледжу	ВІА Надії	«Сила – не значить мужність»
Театр юного глядача Уманського Міського будинку культури	«Золотий ключик»	«Спогад з дитинства»
Обласний міжрегіональний центр соціально-психологічної реабілітації дітей в м. Умань		«Порожнеча»
Уманський навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 7 - колегіум»	«Інсайт»	«Заздрість і творчість: речі несумісні?»
Уманська міська гімназія	«Маска»	«Кольори душі»
Уманська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 10	«Мінор»	«Мій шлях до щастя»
Уманська загальноосвітня школа	«Новий крок»	«Сенс життя»

І-ІІІ ступенів № 14		
Уманський національний університет садівництва	Народний аматорський студентський театр студентських мініатюр «Добродії»	«Возлюби ближнього»
2016 рік		
Уманський навчально-виховний комплекс «ЗОШ № 10 – медична гімназія»	«Прометей»	«Діти війни»
Уманська ЗОШ І-ІІІ ступенів № 11 імені М.П. Бажана	«Гармонія»	«Надія не згасає»
Уманський НВК «ЗОШ І-ІІ ступенів № 6 - ДНЗ»	«Live story»	«Подружки»
НВК № 24 «ДНЗ – загальноосвітній заклад І ступеня»	«Веселкова палітра»	«Сила добра»
Уманський гуманітарно-педагогічний коледж ім. Т.Г. Шевченка	«Відкриті серця»	«Вибір завжди за тобою»
Уманський НВК «ЗОШ І-ІІІ ступенів імені Ю. Гагаріна – педагогічний ліцей»	«Ілюзія світла»	«Швидкоплинність життя»
2017 рік		
Уманський НВК «ЗОШ І-ІІІ ступенів № 10 – медична гімназія»	«Прометей»	«Цінність мого життя»
НВК № 24 «ДНЗ – загальноосвітній заклад І ступеня»	«Веселкова палітра»	«Сила добра»
Уманська ЗОШ І-ІІІ ступенів № 14	«Калейдоскоп»	«Лісові пригоди Маші»
Уманська ЗОШ І-ІІІ ступенів № 3	«Нова ера»	«Потік спроможностей»
Уманська ЗОШ І-ІІІ ступенів № 9	«Ілюзія світла»	«Життя»
Уманська ЗОШ І-ІІІ ступенів № 11 ім. М.П. Бажана	«Гармонія»	«Ми проти насилля»
Обласний міжрегіональний центр соціально-психологічної реабілітації дітей м. Умань		«Пробудження!»
Уманська ЗОШ І-ІІІ ступенів № 14	«Новий крок»	«Алкогольний магнат і рекламне агентство»
2018 рік		
Уманська ЗОШ І-ІІІ ступенів № 11	«Гармонія»	«Мій шлях до щастя»
Уманська ЗОШ І-ІІІ ступенів № 14	«Новий крок»	«Хвилина на самотність»
Уманська ЗОШ І-ІІІ ступенів № 14	«Калейдоскоп»	«Права дітей у сучасному світі»
НВК №24	«Веселкова палітра»	«Подорож у країну Вседозволеності»

УДПУ імені Павла Тичини	«Фенікс»	«Я маю право»
Уманський гуманітарно-педагогічний коледж ім. Т.Г. Шевченка	«Відкриті серця»	«Повір у себе»

У виступах учнівської та студентської молоді піднімалися досить важливі питання формування особистості та права власного вибору, впливу насилля та протистояння, значення самооцінки та боротьби за власне щасливе повноцінне життя. Вічні моральні цінності любові, вірності, дружби, сімейного щастя та сенсу життя, сутність зради, ненависті та ворожнечі учасники фестивалю розкривали у піснях, театральних психологічних мініатюрах, театрі тіней, хореографічних композиціях.

За результатами накопиченого досвіду з проведення Фестивалю очевидною виступила його роль у процесі підготовки майбутніх психологів та соціальних працівників. Студенти, які на волонтерських засадах здійснювали організаторські заходи (допомога у підготовці виступів учнів, участь у репетиціях, написання сценарію Фестивалю, проведення рекламної кампанії, координування учнівськими театрами, підготовка і створення соціально-психологічного театру спільно з вихованцями на базі притулку тощо), долучалися до попереднього перегляду і загальних виступів колективів, допомагали у визначенні загальної концепції і тематики Фестивалю, конкретизації завдань, які дозволяли вирішити соціальну проблему. Дуже важливим є визначення шляхів її вирішення, стратегій виходу із складної ситуації. Саме студенти, які здобувають фах зі спеціальності «Соціальна робота» чи «Психологія», у подальшій професійній діяльності стикатимуться з вирішенням складних життєвих обставин. Відтак студент використовує набуті знання у ході вивчення різних дисциплін стосовно шляхів, методів, засобів, технологій подолання складних життєвих обставин відповідно до конкретного випадку тієї чи іншої постановки. Саме узагальненні знання застосовуються в конкретних, часто реальних (максимально наближених до реальності) обставинах, що демонструються у театральних виступах.

Отже, соціально-психологічний театр виступає сучасною формою соціально-виховної роботи з учнівською та студентською молоддю, водночас інноваційною технологією соціально-педагогічного патронажу і психологічного супроводу в умовах закладу освіти; має власну типологію (форум-театр, театр «рівний - рівному», театр «плейбек», інсценізація казок або авторських творів, інклюзивний театр тощо). У статті описано методику соціально-психологічного театру «інсценізація казок або авторських творів», а також висвітлено накопичений досвід з її впровадження на базі факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (щорічний фестиваль соціально-психологічної драми «Почуй! Побач!»).

Список використаних джерел:

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. – 2-ге видання \ за заг. ред. проф. І.Д. Звєрєвої. – Київ, Сімферополь : Універсум, 2013. – 536 с.
2. Жеребньова Л.В., Артеменко Т.Б. Соціально-психологічний театр \ авт. Упоряд.: Л.В. Жеребньова, Т.Б. Артеменко. – К.: Шк. Світ, 2011. – 120 с.
3. Короткова Р.І. Соціально-психологічний театр як сучасний вектор соціально-виховної роботи з дітьми та молоддю \ Р.І. Короткова \\ Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – Серія 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка. – 2018. – № 24.
4. Панок В.Г. Психологічна служба : навч.-метод. посіб. для студентів і викладачів. – Кам’янець-Подільський : ТОВ Друкарня Рута, 2012. – 328 с.